

Veenplassen in het Holttingerveld

De Kolonie bij een opkomende zon in februari.
Foto: Toonbeeld/ Frans de Vries (2012).

Wim van der Wijk

Het veen is voor Drenthe van groot belang geweest. Vanaf de Middeleeuwen gebruikten boeren de veenplassen in de buurt van hun dorp om turf voor eigen gebruik te graven. In de periode van 1600 tot 2000 is veen ten behoeve van de turfproductie systematisch afgegraven. Aanvankelijk profiteerden vooral de Hollandse steden hiervan en later ook de noordelijke industrie. In de 19e eeuw bereikten de verveningen hun hoogtepunt, waarna de steenkolen de turf verdrong.

De vele veenplassen in het Holttingerveld werden nog tot na de oorlog gebruikt door de boeren voor de turfwinning. We spreken hier over laagveen. Laagveen is al het veen waarvan de ondergrond beneden de gewone waterstand is gelegen en waarvan het grondwater niet kan wegvloeien. Op sommige plekken is het veen nog aanwezig vlak onder het stuifzand en veelal aan de rand van de stuifkommen.

Naast de veenplassen vinden we nog talrijke veenputjes in het natuurgebied, zoals ten westen van de Kolonie waar de familie Hof haar turf vandaan haalde. De veenplassen in het Holttingerveld zijn belangrijke landschapselementen die her en der verspreid liggen. Destijds vielen

Afb 1. Topografische kaart 1933 met de aanduiding van de diverse veenplassen ten oosten van de Studentenkampweg

ze onder de provinciale plassenverordening, wat inhield dat binnen 200 meter van de rand van de plas geen zandstortingen etc. mochten plaats vinden.

De Veenplassen ten oosten van het Studentenkampweg

Aan de oostkant van de Studentenkampweg liggen in het Oosterzand *het Booij's veentje*, *het Olde Vene*, *de Platte* en *het Brandeveen*, welke veenplassen allen nog aanwezig zijn. Ook de *Bosweide*, destijds door de boswachter Maillé nog aangeduid als *De Groenkamp*, is ontstaan als uitgeveende veenplas.

Een mooi voorbeeld van vervening is nog te zien bij het *Booij's veentje*. De naam komt van de familie Booij uit Wapserveen, die destijds eigenaar zou zijn geweest. Nog in de Tweede Wereldoorlog werd er - althans voor eigen gebruik - turf gewonnen. Een ander voorbeeld is het veenplasje *de Platte* welke verscholen ligt in het bos.

Bij het vervenen wordt het veen in lange smalle percelen verdeeld die één voor één worden bewerkt. Eerst verwijdt men de bovenlaag van gras en andere begroeiing, waarmee de omringende grond wordt opgehoogd tot een zogenaamde legakker. In de blootgelegde veenlaag wordt een put gegraven die snel volloopt met grondwater.

Het veen wordt uitgebaggerd met behulp van een beugel, een grofmazig net aan een steel. De veenmassa wordt vervolgens in houten bakken fijngemaakt en vermengd met water.

De aldus verkregen brij wordt over de legakker uitgespreid en getreden met plankjes, de zgn. trippen, onder de klompen of schoenen, zodat de oppervlakte goed hard wordt en er later geen scheuren ontstaan.

Als het veen stevig genoeg is, trekt de turfmaker de lijnen volgens de maat van de toekomstige baggerturf. Na het insnijden (en weer een periode van droging) steekt de turfmaker met zijn 'steekiezer' de baggerturf. De turven komen nu los te liggen en worden op stapels te drogen gelegd.

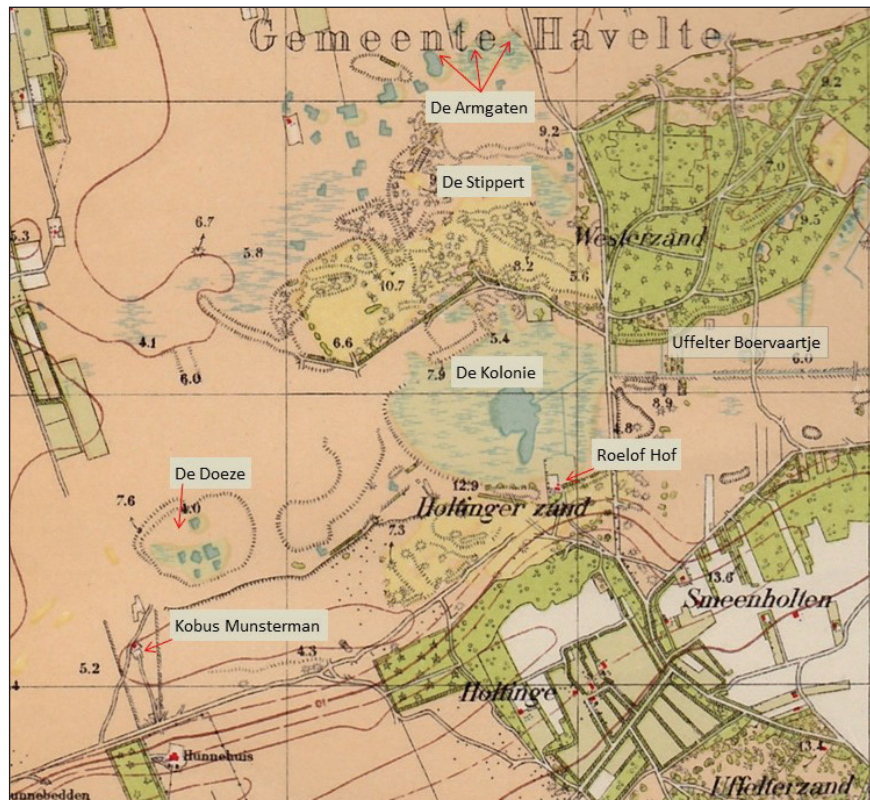

Afb. 2. Het Booij's veentje, voorjaar 2008. De legakkers zijn goed te zien.

Wanneer de strook over de hele lengte is uitgeveend, blijft er een langwerpige strook water over en kan men beginnen met het uitvenen van de volgende strook. Uiteindelijk ontstaan er een groot aantal langwerpige waterplassen die door smalle legakkers van elkaar gescheiden zijn. Dit is nu nog goed te zien bij *het Booij's Veentje* (afb 2).

Deze legakkers worden niet afgegraven omdat ze als golfbreker dienstdoen. Vaak zijn ze echter juist wel door de golfslag weggeslagen, zodat er grote veenplassen ontstaan.

Afb 3. Topografische kaart 1933 met de aanduiding van de diverse veenplassen ten westen van de Studentenkampweg in het Oosterzand.

Afb. 4. In de Stippert wordt de baggel onder water gestoken met een baggelbeugel en in de baggelbak gegooid.

Afb. 5. Er wordt water bij de veenmodder gegooid om te mengen tot een dikke pap. Op de zijkant ligt de jutte.

De Veenplassen ten westen van het Studentenkampweg

Aan de westkant van de Studentenkampweg liggen de Doeze en de Kolonie, die nagenoeg zijn uitgedroogd. Dit zijn grote uitblazingskommen uit de laatste ijstijd met hoge stuifranden die later met veen zijn bedekt. De Stippert, waar nu de Meeuwenkolonie ligt, is een volwaardige veenplas geworden. De Armgaten zijn niet meer als veenplassen terug te vinden.

Het grootste deel van de Kolonie is in de achttiende en negentiende eeuw ontgonnen door de boeren van de marke van Uffelte. Zij lieten in 1787 voor de afvoer van de turf het Uffelter Boervaartje graven, waarover de turfpramen de turf afvoerden naar de Drentse Hoofdvaart. Ook de Doeze is jarenlang gebruikt door Kobus Munsterman en de boeren uit Havelte om er veen uit te halen.

Recent kregen wij als historische vereniging de beschikking over een aantal foto's uit het fotoarchief van Oud Meppel, welke vlak na de oorlog genomen zijn door de bekende Meppeler fotograaf Klaas van Buiten. De foto's geven goed weer hoe de boeren uit Uffelte de baggelturf winnen in de Stippert ten noorden van de Kolonie (zie kaartuitsnede).

Op de foto's is het zgn. baggelen goed te zien. Het is een soortgelijk proces als in het Booijs veentje en het Brandeveen, alleen bij de Stippert aan de noordrand van het Westerzand zat het veen hoger en hoefde men niet eerst de bovenlaag verwijderen (afb 3).

Het zgn. baggelen ging als volgt te werk. Te zien is op afb. 4 hoe het afsteken van het veen, de zgn. 'baggel', onderwater plaats vindt met de eerdergenoemde beugel en daarna in de baggelbak wordt gegooid, een houten bak met bodem. Vervolgens wordt water bij de veenmodder gegooid om te mengen tot een dikke pap (afb. 5). Door in de massa te gaan 'treden' wordt alles tot een vochtige brij gemengd (afb. 6). Als de bak vol is wordt de massa met een houten schep, een jutte (afb. 7 en 11) over het land uitgespreid om te drogen. Als het

Afb. 6. De veenmodder wordt getreden en tot een vochtige brij gemengd.

Afb. 7. De veenmodder wordt met de jutte, een houten schep, over het land verspreid om te drogen.

Afb. 8 en 9. Berend en Arent Tijmens hebben de turf gestoken en gekeerd om te laten drogen.

vocht voldoende uit de veenmodder is verdwenen, wordt de veenkoek, zoals eerder genoemd, nog weer aangetrapt met plankjes onder de klompen. De veenmassa wordt daarna ingesneden en na enige tijd van drogen opengebrouwen, waarna het droogproces kan beginnen. De baggerturf heeft een afmeting van 10x15x5 cm en wordt vervolgens na het steken uitgespreid en gekeerd op het land (afb. 8 en 9). Als de turf in de zgn. wissel is gezet (afb. 10), wordt ze afgedekt met heideplaggen ter bescherming tegen de zon om scheuren te voorkomen, waarna ze bij gelegenheid wordt afgevoerd om als brandstof te worden gebruikt. (afb. 12).

De beide mannen op de foto's zijn Berend Tijmens en zijn zoon Arent, die woonden op het Westeinde nr. 6 in Uffelte. Na het overlijden van vader Berend in 1967, verkoopt Arent de boerderij in 1972 aan de familie Hablé.

Tot slot

De overgebleven veenplassen zijn natuurlijke schatkamers en liggen als waardevolle landschapselementen in het Holtingerveld. Het zijn niet alleen vogelreservaten, maar ze zijn ook botanisch en cultuurhistorisch van belang.

Ze zijn veelal ontstaan als relicten uit de laatste ijstijd en liggen als depressies in het landschap en verdienen de nodige bescherming. Sommigen zijn nog duidelijk herkenbaar als uitblazingskommen zoals de Kolonie en de Doeze. Als in 2013 de Havelterberg door de Provincie wordt aangewezen als aardkundig monument, wordt ook de Doeze van de aanduiding Aardkundig Monument voorzien (afb. 13).

Van het landschap van vlak na de oorlog is echter veel verdwenen. Dat blijkt uit een column in de periodiek van de Drents Prehistorische vereniging door Harm Tjalling Waterbolk (1924), die vorig voorjaar nog eens het Holtingerveld bezocht. Een gedeelte uit de column:

Van Diever reden we nog even door naar Havelte, via Wittelte en Wapserveen, en namen vandaar de binnenweg over Holtinge (Studentenkampweg). In het veld westelijk van de weg had ik vroeger ook veel gezworven, maar ik keek nu tevergeefs uit naar de veenplassen, die we de Armgaten noemden, want de heide had overal plaats gemaakt voor bosopslag. In mijn jeugd broedde er de zwarte stern en de tureluur. Ook de Meeuwenkolonie in de plas Stippert was vanaf de weg nauwelijks meer zichtbaar. Datzelfde gold voor de toen onbeboste delen van het Westerzand, waar de scholekster broedde op het kale zand en de amateurarcheoloog Voerman in 1933 in de uitgestoven laagten zij paleolithische werktuigen vond. De aangelegde bossen (het Oosterzand) er tegenover - toen verboden toegang- waren in mijn jeugd ook al opgegroeid, maar contrasteerden nu niet mee met het Uffelterveen ernaast, waarin de veenplassen en het vaartje onherkenbaar waren geworden. De grootste schrik kreeg ik toen ook de Kolonieplas ertegenover vrijwel uitgedroogd bleek en sinds ons laatste bezoek vol was komen te staan met wilgen en berken. Ik had er ooit blaasjeskruid gevonden en zeldzame veenmossosorten.

De aanwijzing van het Holtingerveld als Natura 2000 - gebied, is een Europese erkenning van de unieke natuur die in dit gebied aanwezig is. Daarbij zijn ook de vennen en veentjes van grote waarde en worden vanwege de verdroging als knelpunt in het opgestelde beheerplan erkend. Om het gebied te verbeteren is meer kennis over de water-

Afb. 10. De turf is in de wissel gezet, klaar om te worden afgedekt met heideplaggen om scheuren door de zon te voorkomen.

Afb. 11. Klaas Kroonenburg met in zijn hand de jutte van opa Kobus Munsterman die vlak bij de Doeze woonde. Foto Hans Rose

Afb.12. Op deze foto, uit begin jaren dertig, wordt de turf uit de Doeze afgevoerd met paard en wagen, een zgn. ledderwagen, op het moment dat de mannen het grote hunebed passeren. Het is volop zomer. Foto IISG

huishouding nodig. Met deze kennis kan men maatregelen nemen om er voor te zorgen dat het gebied weer natter wordt, zonder dat de omgeving daar last van heeft. Het zal prachtig zijn als de Kolonie door hydrologische maatregelen weer wordt hersteld in haar oorspronkelijk staat.

Ook is het aan te bevelen dat de historische namen van de veenplas- sen op een of andere wijze blijvend worden vastgelegd.

De turf wordt niet meer gestoken, maar de oudere inwoners van Havelte, Darp, Uffelte en Wapserveen zullen zich dit zeker nog herinneren. De redactie van de historische vereniging is steeds op zoek naar verhalen en wil dan ook graag een reactie op dit artikel over de turfwinning in het Holtingerveld. (redactie@historischevereniginghavelte.nl)

Bronnen:

- De namen van de *veentjes* zijn ontleend aan een artikel van H.T. Tjalling en W. Meijer. 'Landschap en plantengroei van Havelte' *Kruipnieuws* nr. 10, 1948. *De Groenkamp*, volgens recente mededeling van Tjalling Waterbolk.
- *Drentse boshistorie in beeld*. Een inventarisatie van historische bouselementen in Westeinde en het Ooster- en Westertzand, Martijn Boosten en Mark van Benthem, Stichting Probus Wageningen, 2009.
- *Uffelte Knapzakroute*. K 14, B.O.K.D, 2007.
- *Turf op de Grens*, Geert Harders, Uitgeverij Bronsema, 2002
- *De Spieker*, periodiek van de Drents Prehistorische vereniging. Jaargang 37, september 2016
- Met dank aan Klaas Kroonenburg voor de informatie over het baggeren van de turf, aan Jan Nefkens van de Stichting Oud Meppel voor het beschikbaar stellen van de afbeeldingen 4-10 van Klaas van Buiten, aan Tjalling Waterbolk voor de controle van de namen op de kaarten en dank aan degenen die voor de kaartuitsneden hebben gezorgd.

Afb. 13. In 2013 wordt de Havelterberg door de Provincie als aardkundig monument verklaard. Niet alleen de Havelterberg, maar ook de Doeze wordt van een markering voorzien. Foto Wim van der Wijk

Dit artikel is een overdruk is uit *Onsen Spiker*, jaargang 2017, nr. 2 van de *Historische Vereniging Havelte* e.o